

Wątki pacyfistyczne i anarchistyczne w poglądach Piotra Chelčického

Jakoubek

5 – 7 lutego 2012

Spis treści

WSTĘP	3
1. ZARYS BIOGRAFII PIOTRA CHEŁCICKIEGO	4
1. O BOJI DUCHOVNÍM	6
2. O CÍRKVI SVATÉ	8
3. O TROJIM LIDU ŘEČ, O DUCHOVNÍCH A O SVĚTSKÝCH	9
ZAKOŇCZENIE	12
Literatura wybrana	13

WSTĘP

Pojęcia anarchizm, anarchia czy pacyfizm są w powszechnej świadomości kojarzone z w. XIX i XX. Żeby wyjaśnić wszelkie wątpliwości, związane z egzotycznie brzmiącym tematem artykułu, krótko scharakteryzuję wyżej wymienione pojęcia. Termin anarchia, pochodzący od greckiego *an archia*, oznacza stan bezpaństwowy, w którym nie obowiązują żadne prawa. Istnieje też inna definicja anarchii, według której anarchia jest to dezorganizacja, powstała wskutek braku lub bezsilności ośrodków władzy. Wg tej definicji – anarchia jest błędnie utożsamiana z chaosem i nieporządkiem¹. Moim zdaniem **anarchię najtrafniej można określić jako totalną wolność jednostki, ograniczoną jedynie przez wolność innej jednostki.**

Anarchizm jest to doktryna społeczno-polityczna, dążąca do realizacji następujących postulatów: obalenia władzy państwowej, zniesienia hierarchii społecznej, sprawiedliwości społecznej. Anarchizm w swym klasycznym kształcie został sformułowany w XIX w. Do najwybitniejszych przedstawicieli tej doktryny należą: Max Stirner (właściwie Jan Kasper Schmidt) będący twórcą anarchizmu indywidualistycznego, Piotr Józef Proudhon, prezentujący również nurt indywidualistyczny, Jerzy Sorel – będący teoretykiem anarchosyndykalizmu, Michał Aleksandrowicz Bakunin – twórca anarchizmu kolektywnego i książę Piotr Aleksiejewicz Kropotkin – twórca anarchokomunizmu². Niezwykle ważną postacią dla moich dalszych rozważań jest hrabia Lew Tołstoj, uważany za teoretyka anarchizmu chrześcijańskiego, zwanego również anarchopacyfizmem³. Pacyfizm jest to ruch społeczny powstały na początku XIX w. stanowczo potępiający wszelkie wojny i użycie przemocy⁴. Pomimo iż anarchizm ukształtował się dopiero w XIX w., to pewne jego symptomy widoczne są już w starożytności. Mam tu na myśli filozofię cynicką. Cechą charakterystyczną cyników było ich oderwanie od tradycji, przyzwyczajęń i konwenansów⁵. Należy też zwrócić uwagę na fakt, że filozofowie cynicy wywodzili się z najuboższych warstw społecznych. Twórca szkoły cynickiej, Antystenes z Aten, był synem niewolnicy, przez co pozbawiony był obywatelstwa. Z nizin społecznych pochodził też Diogenes z Synopy – najwybitniejszy uczeń Antystenesa. Według cyników jedynym dobrem i jedynym celem życia jest cnota. Uważali oni, że cnota jest dobrem „ze swej natury”. Według cyników nic poza cnotą nie jest potrzebne do szczęścia. Takie pojmowanie cnoty łatwo wytłumaczyć pozycją społeczną. Warto zwrócić uwagę na fakt, że baza społeczna cyników była bardzo zbliżona do bazy społecznej anarchistów. W większości wywodzili się oni również z nizin społecznych. Do wyjątków należą tu m. in. Bakunin i Kropotkin. Należy zwrócić uwagę na to, iż pewne symptomy anarchizmu są dostrzegalne także w Średniowieczu. Radykalne ugrupowania husyckie rekrutowały się zasadniczo spośród biedoty. Popatrzmy na strukturę społeczną Taboru. Ogromna większość Taborytów należała do warstw najuboższych. Również spora

¹ Definicje podają za: *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 2002;

² Antonów R., *Pod czarnym sztandarem. Anarchizm w Polsce po 1980 roku.*, Wrocław 2004, ss. 17-70;

³ tamże, ss. 60-70;

⁴ Definicję podają za: *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 2002;

⁵ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1., Warszawa 1970;

część kadry dowódczej Taboru wywodziła się z warstw stosunkowo ubogich. Najlepszym przykładem jest tutaj Jan Žižka z Trocnova. Pochodził on z najniższej warstwy rycerskiej i praktycznie nie posiadał żadnego majątku⁶. Podsumowując to krótkie wprowadzenie należy podkreślić fakt, że wspólną cechą łączącą wymienione powyżej grupy jest ich zaplecze społeczne. Głębsza analiza wskazuje, iż podobieństw jest więcej. Tabor w swoich początkach odrzucał władzę i hierarchię społeczną i znosił własność prywatną. Można więc bez przesady stwierdzić, że pierwotny Tabor miał charakter anarchizujący. I właśnie z Taborem na początku jego istnienia sympatyzował Piotr Chelčický⁷.

Literatura dotycząca Chelčického jest bardzo obfita. Ze względu na zakres tematyczny, musiałem dokonać daleko posuniętej selekcji. Teksty źródłowe, z których korzystałem, pochodzą ze zbioru pism Piotra Chelčického, wydanych przez E. Petru⁸. Jeśli chodzi o literaturę przedmiotu, to w pierwszej kolejności wymienię tekst traktujący o postaci Chelčického autorstwa Rudolfa Urbanka⁹. Pod kątem tematu artykułu duże znaczenie mają prace Wojciecha Iwańczaka¹⁰. Spośród najnowszych opracowań na uwagę zasługuje najnowsza biografia Chelčického, pióra Jaroslava Boubina¹¹. Ze względu na specyfikę tematu musiałem skorzystać z literatury, dotyczącej ideologii anarchistycznej. Jeśli chodzi o dziewiętnastowiecznych anarchistów, to odwołuję się tutaj do poglądów Piotra Kropotkina¹². Spośród opracowań dotyczących anarchizmu, posłużyłem się pracą Radosława Antonowa¹³.

1. ZARYS BIOGRAFII PIOTRA CHELČICKIEGO

Informacje biograficzne, dotyczące Chelčického, są bardzo skąpe. Duże wątpliwości budzi już data jego urodzin. Rudolf Urbanek wyznacza datę urodzin Chelčického na rok 1390¹⁴. Niektórzy historycy przesuwają datę urodzin Piotra o dziesięć lat wcześniej¹⁵. Do roku 1380 jako najbardziej prawdopodobnej daty narodzin Piotra Chelčického przychyliła się Jaroslav Boubin¹⁶. W pewien sposób przypuszczenia Boubina potwierdzają słowa samego Chelčického pochodzące z *Repliki proti Rokycanovi*: [...] *přieliš daleko stojím nazad za jínými, pozdě počínaje...*¹⁷. Przytoczone słowa odnoszą się oczywiście do początków twórczości literackiej. W świetle powyższej wypowiedzi Chelčického rok 1390 jako data jego narodzin

⁶ A. Paner, *Jan Žižka z Trocnova*, Gdańsk 2002, ss. 39-47;

⁷ W. Iwańczak, *Ludzie miecza, modlitwy, pracy*, Kielce 1995, s. 109;

⁸ Petr Chelčický, *Drobné spisy*, ed. E. Petru, Praha 1966;

⁹ R. Urbanek, *Věk poděbradský t.3*, Praha 1930, ss. 882-989;

¹⁰ W. Iwańczak, *Ludzie miecza, ludzie modlitwy i ludzie pracy*, Kielce 1995, ss. 109-145. Tenże, *Między pacyfizmem i anarchią-nauka o społeczeństwie Piotra Chelčického*, „Studia Historyczne” R.34, 1991, ss. 3-20;

¹¹ J. Boubin, *Petr Chelčický*, Praha 2005;

¹² P. Kropotkin, *Nauka współczesna i anarchizm*, Lwów 1920;

¹³ R. Antonów, *Pod czarnym sztandarem. Anarchizm w Polsce po 1980 roku*, Wrocław 2004;

¹⁴ R. Urbanek, *Věk poděbradský t. 3*, Praha 1930;

¹⁵ W. Iwańczak, *op. cit.*, s. 108;

¹⁶ J. Boubin, *op. cit.*, s. 15;

¹⁷ Cytat przytaczam za: J. Boubin, *op. cit.*, s. 15;

jest bardzo wątpliwy. Najstarszy traktat Piotra pochodzi z r. 1421¹⁸. Przyjmując, że urodził się on w 1390 r., to w momencie pisania swojego pierwszego dzieła miałby 31 lat. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż w podobnym wieku zaczynając swą działalność literacką byli m. in. Jan Hus i Jakoubek ze Stříbra. W świetle przytoczonych faktów słowa Chelčického traciłyby sens. Dlatego bardziej prawdopodobną datą narodzin Czecha wydaje się rok 1380. Piotr Chelčický urodził się w południowych Czechach w miejscowości Chelčice lub w jej pobliżu. Dużym problem dla historyków była kwestia pochodzenia społecznego Chelčického. Istnieje późne świadectwo, że był on szewcem¹⁹. Współcześnie nie jest ono już traktowane poważnie. Niektórzy badacze wysuwali hipotezę, wg której Chelčický miał być księdzem lub też kaznodzieją, związanym z ruchem Waldensów. To ostatnie przypuszczenie wynika ze zbieżności niektórych poglądów Czecha z ich doktryną. Wymienione wyżej koncepcje należą już do historii historiografii. Obecnie rozważa się zasadniczo dwie możliwości: pochodzenie z drobnego rycerstwa lub z wolnego chłopstwa. Za pierwszą możliwością opowiadali się m. in.: František Michalek Bartoš i Wojciech Iwańczak²⁰. Część informacji o życiu Chelčického czerpiemy z jego własnych dzieł. Po lekturze *Repliki proti Mikulášovi Biskupcovi* nie można wykluczyć, że Chelčický znał osobiście Jana Husa²¹. W początkowej fazie rewolucji husyckiej, w l. 1419-20, Chelčický przebywał w Pradze. Znajdował się więc w samym centrum wydarzeń. Miał wówczas okazję do poczynienia wnikliwych obserwacji, dotyczących rewolucji i kierunku, jaki ona przybiera. Wynik tych spostrzeżeń był dla Chelčického wysoce niezadowolający. Rozczarowany kierunkiem rewolucji opuścił on Pragę, by już nigdy do niej nie powrócić²².

Ze wspomnianej już *Repliki proti Mikulášovi Biskupcovi* czerpiemy również istotne informacje, dotyczące znajomości z Mikulašem. Chelčický określając swoje relacje z Biskupcem odwoływał się do łączącej ich przyjaźni. Podkreślał również, że to Mikulaš zapoczątkował ich znajomość²³. Ta zażyła więź z Mikulašem Biskupcem z Pelhřimova, będącym starszym gminy taboryckiej, zdaje się potwierdzać bliskie kontakty Chelčického z Taborem w początkowej fazie jego istnienia. Na podstawie lektury *Repliki...* Chelčický jawi się jako człowiek szczerzy, prostolinijny, o żywej, przenikliwej inteligencji. Niedostatek informacji biograficznych dotyczy nie tylko okoliczności narodzin i życia Piotra. Podobnie sytuacja przedstawia się w kontekście jego śmierci²⁴. Jaroslav Boubin umiejscawia datę śmierci Chelčického pomiędzy rokiem 1443, a latami pięćdziesiątymi XV wieku²⁵. Pierwsza z wymienionych dat odnosi się do sporu pomiędzy mistrzami praskimi a taborytami, który miał miejsce w Kutnej Horze. Druga z dat, bardzo niepewna, odnosi się do początków działania Jednoty bra-

¹⁸ J. Boubin, *op. cit.*, s. 15;

¹⁹ W. Iwańczak, *op. cit.*, s. 108;

²⁰ *ibidem*, s. 108;

²¹ *Replika proti Mikulášovi Biskupcovi*, w: *Petr Chelčický, Drobné spisy*, ed. E. Petruš, Praha 1966, s. 185;

²² Iwańczak Wojciech, *Między pacyfizmem i anarchią- nauka o społeczeństwie Piotra Chelčického*, „*Studia Historyczne*” R. 34, 1991, s. 5;

²³ *Petr Chelčický. Drobné spisy*, s. 133;

²⁴ J. Boubin, *op. cit.*, s. 8;

²⁵ *ibidem*, s. 16;

trské. Wspólnota ta skupiona wokół brata Grzegorza czerpała z myśli Chelčického. Brak śladów kontaktów Piotra z Grzegorzem, lub innymi członkami wspólnoty wskazuje na to, że w memencie powstania Jednoty Chelčicki już nie żył²⁶. O moim bohaterze nie tylko jemu współcześni niemal nie wspominają, także on sam o sobie mówi bardzo mało. Boubin przekonująco sugeruje, iż ta powściągliwość Chelčického może wynikać z wystawianego na kartach jego dzieła ideału chrześcijańskiej pokory²⁷.

1. O BOJI DUCHOVNÍM

Traktat *O boji duchovním* jest pierwszym znanym dziełem Piotra Chelčického. Ze względu na pojawiające się w nim wzmianki o jednookim Žižce musiał być napisany najpóźniej w pierwszej połowie 1421 roku²⁸. W czerwcu 1421 roku w czasie bitwy pod Rabi taborycki hetman utracił drugie oko²⁹. Stąd oczywisty wniosek, że traktat Chelčického musiał powstać przed tym wydarzeniem. Piotr napisał swoje dzieło już po klęsce pierwszej krucjaty przeciwko husytom. Wówczas wśród Taborytów zdecydowanie przeważają bojowe nastroje. O atmosferze, panującej wówczas w Taborze, najlepiej świadczy wypowiedź jednego z hetmanów taboryckich – Jana Roháča z Dubé – dotycząca ideału „bożego rycerza”. Wizja Roháča ma charakter jak najbardziej dosłowny. Boży bojownik ma z mieczem w rękę tępić wszelkie przejawy panowania szatana na ziemi³⁰.

Zgoła odmienne stanowisko w kwestii walki zbrojnej zajmował Chelčicki. Traktat *O boji duchovním* jest niejako odpowiedzią Piotra na dominujące wśród Taborytów poglądy. Tekst ten jest określany jako wykład słów św. Pawła³¹. Traktat otwiera obszerny cytat z listu św. Pawła do Efezjan³². [...] *Wreszcie szukajcie umocnienia w waszym zjednoczeniu z Panem i w Jego niezmierzonej potędze. Przywdziejcie na siebie pełną zbroję Bożą, byście mogli oprzeć się wszystkim, nawet najbardziej podstępny atakom diabła. Prowadzimy bowiem walkę nie ze zwykłymi ludźmi, lecz mamy stawiać czoło Zwierzchnościom i Władzom, rządcom świata tych ciemności oraz mocom duchowym zła na wyżynach niebieskich. Dlatego okryjcie się dokładnie zbroją Bożą, abyście, gdy nadejdzie ów dzień zły, mogli odeprzeć zwycięsko [ataki zła] i ostać się zwyciężycy wszystko. Przygotujcie się więc do walki! Przepaszcie swe biodra prawdą, przyodziejcie się w pancierz sprawiedliwości, a nogi obujcie w gotowość głoszenia Dobrej Nowiny pokoju. Wiara niech wam zawsze służy za tarczę, którą zdołacie unieszkodliwić wszystkie, najbardziej nawet rozpalone pociski Złego. [Na głowę] założcie hełm zbawienia, [do ręki] weźcie miecz Ducha, to jest słowo Boże. Wszystko to czyńcie modląc*

²⁶ *ibidem*, s. 16;

²⁷ *ibidem*, s. 8.

²⁸ Petr Chelčicki, *Drobně spisy*, s. 14;

²⁹ A. Paner, *op. cit.*, s. 161;

³⁰ Cytat przytaczam za: Boubin J, *op. cit.*, s.74: *pravdy božie a jeho svatého zákona šířiti a hájitii mečem, jakož to na křest'anského rytieře sluší. Neb každý křest'anský rytíř na to jest pás vzal a mečem se opásal, aby pravdu božie šířil a jeho svatě učeni velebil a neřády Antikristovy tupil, což by najdále mohl;*

³¹ Petr Chelčický, *Drobně spisy*, s. 13;

³² Cytat ten przytaczam w całości, ponieważ jest on nieodzowny dla zrozumienia poglądów Chelčického w kwestii przemocy;

się i prosząc Boga o pomoc. Módlcie się zresztą nieustannie, poddając się działaniu Ducha [Świętego]. Bądźcie bardzo czujni i módlcie się za wszystkich wiernych. Módlcie się również i za mnie, aby za Bożą pomocą nie zabrakło mi słów odpowiednich, gdy będę miał nauczać, bym mógł jawnie i swobodnie głosić tajemnicę Ewangelii. Dla niej to właśnie spełniam jakby poselstwo, pozostając teraz w więzach. Módlcie się więc, abym mógł głosić ją swobodnie, jak powinienem to czynić³³. Pomimo wielokrotnego użycia terminów militarnych w wyżej przytoczonym cytacie św. Paweł miał na myśli walkę wyłącznie na płaszczyźnie duchowej. Pojmował ją jako zmaganie człowieka z szatanem. Bój duchowy w tym ujęciu jest podstawowym obowiązkiem chrześcijanina. Na duchowy aspekt ludzkich zmagają wyraźnie kładzie nacisk Piotr Chelčicki³⁴. Zwraca on też uwagę na słabość natury ludzkiej³⁵. Marność człowieka Chelčicki przeciwstawia potęgę Boga³⁶. Czeski myśliciel ostrzega przed uleganiem podszeptom szatana, które prowadzą do szerzenia nienawiści, konfliktów, rozlewu krwi.

Chelčicki potępia użycie przemocy człowieka przeciw człowiekowi, upatrując w tym inspirację diabła³⁷. Marność walki zbrojnej przeciwstawia wagę zmagają duchowych³⁸. Wyraża on przekonanie, że nagrodą za przeciwstawienie się złu i podjęcie walki duchowej jest zbawienie³⁹. Czeski myśliciel uważa, iż o ile klęska poniesiona w walce z człowiekiem w żaden sposób nie zagraża życiu wiecznemu pokonanego, to przegrana w zmaganiach z szatanem jest natomiast równoznaczna z całkowitą klęską człowieka w perspektywie wieczności⁴⁰. O ile poglądy Chelčickiego, dotyczące kondycji ludzkiej, nie odbiegają od standardów typowego dla Średniowiecza sposobu myślenia, o tyle jego wyraźny sprzeciw odnośnie wszelkich przejawów przemocy – był w tej epoce niezwykły. Najlepszym dowodem na to są przytoczone wyżej słowa Jana Roháča z Dubé. Patrząc na burzliwy okres wojen husyckich wyraźnie widać, że to poglądy Roháča, a nie Chelčickiego bardziej trafiały współczesnym do przekonania. Dla olbrzymiej większości husytów walka zbrojna była czymś oczywistym i powszechnie akceptowanym. Natomiast Chelčicki walkę przeciwko ciału i krwi, rozumianą jako wystąpienie zbrojne przeciwko drugiemu człowiekowi, zdecydowanie odrzucał⁴¹. Czech uważał, iż najbardziej podatne na oddziaływanie szatana jest ludzkie ciało. Jest ono według Piotra siedliskiem wszelkich możliwych grzechów⁴². W związku z tym według Chelčickiego walkę przeciwko ciału prowadzić należy na płaszczyźnie duchowej⁴³. Ta pobieżna analiza nie dotyczy wszystkich aspektów traktatu *O boji duhovním*. Skoncentrowałem się tylko na tych wątkach, które bezpośrednio korespondują z tematem.

³³ Ef 6, 10-20;

³⁴ Petr Chelčický, *Drobné spisy*, s. 28;

³⁵ *ibidem*, ss. 28-29: „...člověk jest mdlá věc, nemocná a hlúpá...”;

³⁶ *ibidem*, ss. 28-29;

³⁷ *ibidem*, s. 31;

³⁸ *ibidem*, s. 31;

³⁹ *ibidem*, s. 31: „Ale ktož se obleče v uoděnie božie a stojí proti chytrosti d’áblově, ten bude vítězem k spasě a v nevinnosti se zachová a syn boží dá jemu seděti s sebu na své stolici a dá jemu utěšení duchovně”;

⁴⁰ *ibidem*, s. 31;

⁴¹ *ibidem*, ss. 32-33;

⁴² *ibidem*, s. 34;

⁴³ *ibidem*, s. 34;

2. O CÍRKVI SVATÉ

Traktat *O církvi svaté* powstał na początku lat dwudziestych XV wieku⁴⁴. Chelčicki kreśli w nim zarys swoich poglądów na *tripartitio*. Problematyka społeczna zajmuje poczesne miejsce w jego twórczości. Szczególnie interesuje go kwestia trójpodziału społeczeństwa. Chelčicki patrzy na społeczeństwo przez pryzmat religii. Rozpoczyna swój traktat od zdefiniowania pojęcia Kościoła Świętego. Wg Piotra Chelčickiego Kościół Święty to grono wiernych wybranych i powołanych do zbawienia⁴⁵. Mamy tu więc do czynienia z koncepcją predestynacji. Jest to wyraźne wyobrażenie, w którym ważną rolę odgrywa czynnik metafizyczny. W jego ujęciu mamy do czynienia wręcz z wizją Królestwa Niebieskiego. Autor w krótkim tekście zwraca uwagę na istnienie w społeczeństwie trzech stanów: księży, rycerzy i pospólstwa utrzymującego się własną pracą⁴⁶. Według Chelčickiego księży błędnie utożsamiają trójpodział społeczeństwa z Kościołem Świętym. Piotr wskazuje na to, że Bóg nie dał apostołom władzy królewskiej nad Kościołem⁴⁷. Wspominając o władzy królewskiej ma oczywiście na myśli ziemski wymiar władzy. Według Chelčickiego Kościół Święty nie jest bytem politycznym kierującym się ludzkimi prawami. Instytucja ta w boskim zamysle nie dysponuje również katami czy siepaczami, co jest charakterystyczne dla władzy świeckiej⁴⁸. Czeski myśliciel wyraźnie wskazuje na duchowy charakter Kościoła i takież sam charakter jego władzy⁴⁹. Opisując *tripartitio* unaocznia Chelčicki jego głęboką niesprawiedliwość. Społeczeństwo podzielone na trzy stany, utożsamiane przez duchowieństwo rzymskie z Kościołem Świętym, jest w rzeczywistości organizmem chorym, opartym na niesprawiedliwości i rabunku. Występują tutaj dwa uprzywilejowane stany: duchowieństwo i Najlepiej rycerstwo. Trzeci stan, który najtrafniej można określić jako ludzi pracy, jest zobligowany do utrzymywania dwóch wyższych warstw. Chelčicki bardzo surowo ocenia postępowanie księży. Twierdzi on, że ich wysiłki koncentrują się przede wszystkim na uciskaniu najuboższych⁵⁰. Równie krytycznie Piotr ocenia panów świeckich⁵¹. Powyższy system rozpatrywany tylko i wyłącznie na płaszczyźnie społecznej, wydaje się być nie do przyjęcia.

Chelčicki nie tylko krytykuje niesprawiedliwość społeczną *tripartitio*. Wykazuje on również, iż nieporozumieniem jest utożsamianie trójpodziału społeczeństwa z Kościołem Świętym⁵². Chelčicki w swej krytyce zastanego porządku odwołuje się do następujących słów św. Pawła: „Podobnie jak jedno jest ciało, choć składa się z wielu członków, a wszystkie, mimo iż są liczne, stanowią jedno ciało, tak też jest z Chrystusem. Wszyscyśmy bowiem w

⁴⁴ W. Iwańczak, *Ludzie miecza...*, s. 112;

⁴⁵ *Petr Chelčický...*, s. 99;

⁴⁶ *ibidem*, s. 101;

⁴⁷ *ibidem*, s. 101;

⁴⁸ *ibidem*, s. 101;

⁴⁹ *ibidem*, s. 102;

⁵⁰ *ibidem*, s. 102: „A snad pohřichu jiného založení nemají v cirkvi svaté kněží, jediné břicha pasenie na robotných úsilé” ;

⁵¹ *ibidem*, ss. 102-103;

⁵² *ibidem*, s. 103;

jednym Duchu zostali ochrzczeni, [aby stanowić] jedno ciało: czy to Żydzi, czy Grecy, czy to niewolnicy, czy wolni. Wszyscyśmy też zostali napojeni jednym Duchem. Ciało bowiem to nie jeden członek, lecz liczne [członki].”⁵³ Pomimo krytyki niesprawiedliwości społecznej wynikającej z trójpodziału to nie ona jest największym problemem dla Chelčického. Piotr nie może zaakceptować tego, że przez upowszechnienie się wśród chrześcijan *tripartitio*, wdarło się do wspólnoty chrześcijańskiej pogaństwo⁵⁴. Fakt skażenia wiary chrześcijańskiej przez pogański system społeczny jest dla Chelčického nie do przyjęcia. Traktat *O církvi svaté* został określony przez Wojciecha Iwańczaka jako konspekt poglądów Chelčického na *tripartitio*[55]. Ze względu na zwięzłość tego tekstu pogląd ten wydaje się słuszny. Pojawiają się w nim motywy i wątki, które będą towarzyszyć Chelčickiemu w dalszych etapach jego twórczości. Fakt, iż autor w początkowym okresie swej działalności pisarskiej zajął się kwestią trójpodziału i nieprawidłowości występujących w Kościele, zdaje się świadczyć o tym, że problematyka ta była mu niezwykle bliska.

W kontekście omawianych przeze mnie poglądów Chelčického należy wspomnieć o postaci Tomasza ze Štítneho. Żył on na przełomie XIV i XV wieku⁵⁵. Tomasz jest autorem koncepcji aprobującej *tripartitio*. Dokonał tego w dwóch dziełach. Pierwsze z nich nosi tytuł *Zjevení svaté Brigity*. O ile ten tekst jest zarysem interesującej autora problematyki, o tyle drugi tekst zatytułowany *O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrů andělským* stanowi wyczerpujące i pełne omówienie problemu. Mamy tu więc sytuację analogiczną do sytuacji Chelčického. Kolejnymi cechami wspólnymi łączącymi obu myślicieli jest zarówno brak ukończenia przez nich wyższych studiów jak i tworzenie swych dzieł w języku czeskim. Dzieli ich natomiast sprawa zasadnicza. Mam oczywiście na myśli zgoła odmienny stosunek do *tripartitio*. O ile Tomasz stworzył pozytywną koncepcję trójpodziału, to Chelčicki włożył bardzo dużo energii, zaangażowania i pasji twórczej w to żeby tą koncepcję obalić wykazując jej błędy, nieścistość i niespójność.

3. O TROJIM LIDU ŘEČ, O DUCHOVNÍCH A O SVĚTSKÝCH⁵⁶

Traktat *O trojim lidu* powstał około 1425 roku. Ze względu nie tylko na wartość merytoryczną, ale także na jego walory stylistyczno-formalne utwór ten jest uważany za największe dokonanie Chelčického w pierwszym okresie jego twórczości⁵⁷. Traktat jest adresowany do nie wymienionego z imienia księdza taboryckiego. Chodzi najprawdopodobniej o Markolda ze Zbraslavic⁵⁸. *O trojim lidu* stanowi rozwój koncepcji i poglądów, dotyczących *tripartitio*, zarysowanych przez Chelčického w traktacie *O církvi svaté*. Autor na wstępie zaznacza, że swoją uwagę skoncentruje na problematyce władzy świeckiej. Motywuje to tym,

⁵³ 1 Kor 12, 12-14;

⁵⁴ Petr Chelčicki..., s. 104;

⁵⁵ *ibidem*, ss. 28-29.

⁵⁶ Dalej zw. *O trojim lidu*;

⁵⁷ W. Iwańczak, *op. cit.*, s. 116;

⁵⁸ *ibidem*, s. 116;

iż problematyka dotycząca kleru i ludu jest adresatowi traktatu znana, w związku z czym nie ma potrzeby, by się nad tym rozwodził⁵⁹. Na początku swych rozważań Chelčicki wymienia główne znamiona władzy. Według czeskiego myśliciela głównym atrybutem władzy świeckiej jest siła, a co za tym idzie przemoc⁶⁰. I właśnie fakt, że w celu utrzymania porządku społecznego władza świecka posługuje się przemocą, jest dla Chelčického argumentem przeciwko istniejącemu ustrojowi społecznemu.

Charakterystyczne dla Czecha jest właśnie to, iż sprzeciw przeciwko władzy świeckiej wynika z kategorycznego odrzucenia i potępienia przemocy. Porządkowi ziemskiemu, na którego straży stoi władza świecka mająca do dyspozycji aparat represji, bez jakiego nie byłaby w stanie utrzymać w ryzach społeczeństwa – Chelčicki przeciwstawia porządek Chrystusowy, oparty na miłości i cnocie⁶¹. Czech negatywnie ocenia Kościół. Uważa on, że kryzys Kościoła zapoczątkowało przyjęcie przez papieża Sylwestra I donacji Konstantyna. Wydarzenie to według Chelčického spowodowało, iż Kościół stał się potęgą świecką, troszczącą się o ziemskie panowanie. Oddaliło go to znacznie od jego pierwotnego powołania, którym było wprowadzanie porządku chrystusowego na ziemi. Piotr ocenia również negatywnie fakt nawrócenia Konstantyna. Twierdzi on, że chrzest cesarza rzymskiego spowodował skażenie chrześcijaństwa przez pogaństwo⁶². Podobnie jak w traktacie *O církví svaté* negatywnie ocenia Chelčicki księży. Uważa, iż zapredali się oni bogactwu. Księża błogosławią najbogatszych, ponieważ dzięki nim żyją dostatnio⁶³. Czech ma poważne wątpliwości co do tego, czy zwierzchnictwo władzy świeckiej nad Kościołem jest zgodne z wolą bożą⁶⁴.

Kontynuując ten wątek Chelčicki przewiduje, jaka na jego wywód będzie odpowiedź adresata traktatu. Piotr przypuszcza, że w celu usprawiedliwienia podległości chrześcijan władzy świeckiej, odwoła się on do autorytetu św. Pawła, który rzekomo miał uznawać zasadę podległości chrześcijan władzy świeckiej, pochodzącej od Boga⁶⁵. Chelčicki uważa, iż odwołując się do słów św. Pawła na temat władzy świeckiej trzeba mieć na względzie okoliczności, w jakich one padły. Czeski myśliciel podkreśla, że owe słowa były przede wszystkim adresowane do wiernych w Rzymie, będących poddanymi cesarza. Św. Paweł

⁵⁹ Petr Chelčický..., s. 105: „Také me nepochybně, což se dotýče kněžstva a obecného lidu u víře Kristově, že o tom muožeš dosti rozumu míti bez mého psaní.”;

⁶⁰ *ibidem*, s. 105: „...věci má moc při sobě, a že bázeň od ní rodí se, neb skrže moc ukruťenství ukazuje, ukazuje, hruozí, laje, béře násilím, vězí, tepe i zabíjí.”;

⁶¹ *ibidem*, s. 109: „Ale již o tom řádu, který jest Kristus uvedl svojoj pravý podlé ctnosti a milosti ducha svatého, pilnější jest věc mluvíti”, s. 110: „(řádu světského skrže moc a Kristova skrže milst)”;

⁶² *ibidem*, s. 112: „...když Sylwester přijal césáře římského u víru, kterýžto ostal u víře se všemi příčinami neb zvláštnostmi, kteréž všeliká moc pohanská drží.”;

⁶³ *ibidem*, s. 113: „Lichevníci a kupci nejlepší u víře a nejvíce kostelův nadávali a ornátův a platův kněžím nadali, neb lehce vylichvili, šantročili, a kněží všecko zblahoslavili, neb sú tím své břicho ustavili u veliké sytosti.”;

⁶⁴ *ibidem*, s. 113: „Ale z těchto řečí napřed pověděných, komuož jest píle o to, muož poznati, že jest to daleko od sebe rozdělená věc Kristovi Bohu ustaviti a skrže zákon přikázati, aby nad jeho církví král byl za pána ustaven, aby skrže moc královu jeho církev u víře právě stála.”;

⁶⁵ *ibidem*, s. 114: „Ale snad mně nestrpíš v této řeči a díš proti mně: Však svatý Pavel, apoštol Kristův, lépe jest byl svědom víry jeho než ty, a on pokazuje křest’anóm, aby mocem vyšším poddání byli, a dí pravdu o mocach, že jinak namohú býti, jediné od boha.”;

musiał więc dostosować swą naukę do odbiorców, by zwiększyć prawdopodobieństwo jej przyjęcia. Chelčicki wskazuje również na to, iż apostoł nawołuje do posłuszeństwa wobec władzy świeckiej, ale nie władzy uświęconej przez Boga, lecz pochodzenia pogańskiego⁶⁶. Można w tym miejscu przywołać słowa samego Chrystusa: „Oddajcie więc cesarzowi co jest cesarza, a Bogu to, co Boskie.”⁶⁷ Chelčicki podkreśla, że św. Paweł swym autorytetem nie ustanawia władzy świeckiej, której mieliby podlegać chrześcijanie, a jedynie namawia do posłuszeństwa już istniejącym strukturom. Ale należy zastrzec, że odnosi się to przede wszystkim do tych chrześcijan, którzy wcześniej z racji swego urodzenia tym strukturom podlegali. Czeski myśliciel wskazuje na to, iż wielki apostoł namawia do posłuszeństwa wobec dobrych i sprawiedliwych nakazów i posunięć władzy⁶⁸. Można założyć, że sposób myślenia św. Pawła jest bliski samemu Chelčickiemu, który był daleki od akceptacji władzy świeckiej. Należy w tym miejscu poświęcić uwagę sposobowi myślenia Chelčickiego.

Bez zbytnej przesady można stwierdzić, iż tok rozumowania czeskiego myśliciela jest niezbyt odległy od współczesnego myślenia krytycznego. Można to zauważyć, gdy zwraca on uwagę na to, w jakich warunkach historycznych św. Paweł formułował swe nauki. Troska o nie popełnianie anachronizmów współcześnie jest czymś zwyczajnym, ale sytuacja wyglądała zgoła odmiennie, gdy Chelčicki pisał swój traktat. W dalszym ciągu swojego tekstu Piotr polemizuje z koncepcją trójpodziału, zawartą w *Dialogu Wiklefa*. Anglik dzieli społeczeństwo w następujący sposób: władza świecka symbolizuje boską naturę Chrystusa i ma za zadanie obronę dwóch pozostałych stanów. Kler wyobraża człowieczeństwo Chrystusa i ma go naśladować w ubóstwie, pracy i cierpliwości. Lud natomiast symbolizuje cielesność Jezusa⁶⁹. Chelčicki ma poważne zastrzeżenia co do słuszności takiego usprawiedliwienia i wytłumaczenia *tripartitio*. Dokonuje on wnikliwej analizy koncepcji Wiklefa i wykazuje jej niespójność oraz nielogiczność. Czech zwraca uwagę na to, że księża, reprezentujący człowieczą naturę Chrystusa, powinni go naśladować w jego cierpliwości i pokorze. Podaje tu konkretny przykład. Może zdarzyć się tak, iż ksiądz głoszący słowo Boże trafi do złych ludzi. Jeżeli ci ludzie będą chcieli pobić kapłana, wyszydzić go, lub wyrządzić mu jakąś inną krzywdę, a władza świecka (symbolizująca Boską Naturę Zbawiciela) wypełniając swój obowiązek obrony kleru i ludu im na to nie pozwoli, to ów kapłan nie wypełni swojego obowiązku⁷⁰. Pojawia się tu więc ewidentna kolizja pomiędzy poszczególnymi stanami i ich powołaniem.

Kontynuując tę refleksję, Chelčicki wskazuje na niekonsekwencję księży. Z jednej strony zachęcają oni władzę świecką do obrony kapłanów i ludu, a z drugiej nawołują lud do wyrze-

⁶⁶ *ibidem*, s. 114;

⁶⁷ Mt 22, 21;

⁶⁸ *Petr Chelčicki*, s. 115;

⁶⁹ *ibidem*, s. 116;

⁷⁰ *ibidem*, s. 117: „Ale jest-li to súd pravý, že kněz jest náměstek člověčenství Kristova a má jeho v práci a v trpělivosti následovati, a když on bude kázati a zlí lidé budú jeho chtítí bítí a jímati aneb škodu činiti, a náměstek božství, jsa hotov s mečem, nedájemu nic učiniti, kterakž tedy bude Krista v trpělivosti následovati, když moc nedopustí žádného protivěnství jemu udělati a tudy zboří jemu všecko následování Krista, a tak bude náměstek božství rušiti člověčenství Kristovo v jeho skutcích?”;

czeń i cierpliwości. Piotr chcąc podkreślić nonsensowność tak sprzecznej nauki porównuje księży do kogoś, kto zakazuje piekarzom pieczenia chleba, natomiast ludziom nakazuje jeść chleb⁷¹. Władza świecka ma zwalczać zło przemocą, a księża mają grzeszników nawracać i przybliżać do miłości Bożej⁷². Sprzeczność ta jest nie do przewyciężenia. Chelčicki stara się wyjaśnić też nieporozumienie związane z niewłaściwą – jego zadaniem – interpretacją przytoczonego już wyżej fragmentu *Pierwszego listu św. Pawła Apostoła do Koryntian*⁷³. Piotr podkreśla, że apostoł nie wspomina o urzędach ziemskich. Jego wypowiedź odnosi się do problematyki duchowej. Uważa on, iż nie ma żadnego powodu, by w słowach św. Pawła dopatrywać się usprawiedliwienia trójpodziału. Należy w tym miejscu odnieść się to do koncepcji „Kościoła Świętego”. Husyci przez to pojęcie rozumieli grono ludzi wybranych do zbawienia. W takim też kształcie akceptuje to sformułowanie Chelčicki. Konsekwencją takiej definicji „Kościoła Świętego” było przeświadczenie, że nikt nie może być pewien niczyjej predestynacji, iż istniejąca na ziemi wspólnota nie ma nic wspólnego z „Kościołem Świętym”⁷⁴.

Wojciech Iwańczak wskazuje na to, że ta interpretacja była poddawana wielu modyfikacjom. Została między innymi podjęta próba upracticznienia koncepcji „Kościoła Świętego”. Uważano więc, iż o predestynacji decyduje cnota, a porządek społeczny można uznawać za tożsamy z „Kościołem Świętym”⁷⁵. Takie ujęcie problemu jest dla Chelčickiego nie do przyjęcia. Uważa on, że utożsamianie „Kościoła Świętego” będącego wspólnotą wybranych, cieszących się miłością Ducha Świętego, z trójpodziałem społecznym – będącym tworem ludzkim, w którym rządzi przemocą władza świecka – jest zupełnie nieuzasadnione⁷⁶. Czeski myśliciel podkreśla, że pogańska struktura, jaką jest *tripartitio* nie może być utożsamiana z „Kościołem Świętym”. Chelčicki wyraźnie wskazuje na to, iż słowa św. Pawła odnoszą się do ciała Chrystusa i że wiązanie ich z organizacją społeczną, jaką jest *tripartitio* staje się nieuprawnione⁷⁷.

ZAKOŃCZENIE

Niewątpliwie poglądy Piotra Chelčickiego wyróżniają się na tle epoki, w której powstały. Należy jednak zdecydowanie podkreślić, w celu uniknięcia niebezpieczeństwa anachroni-

⁷¹ *ibidem*, s. 118: „Což tehdy činí kněz, tak uče jedny tomu, aby protivenství rušili, aby nesužovali, a druhé učí, aby protivenství treli? Učiní jako ten, ježto zapovídá pekařóm, aby chleba nepekli, a jiným pokazuje, aby chléb jedli.”;

⁷² *ibidem*, s. 118;

⁷³ 1 Kor 12, 12-14;

⁷⁴ W. Iwańczak, *op. cit.*, s. 123;

⁷⁵ *ibidem*, s. 123;

⁷⁶ *Petr Chelčický*, s. 121: „Ale rozdělení na tré lidu křest’anského podlé díl tělestných a podlé moci svět’ské a jiných úřaduov tělestných nemuož v pravdě řečeno býti tělo Kristovo, neb pod takovým rozděleným lidem muož býti svět, a mohú býti pod takovým rozdělením na tré všickni pekelníci, nepřítelé velicí Bohu, ješto nepřislušejí nižádným obyčejem v tělo Kristovo.”;

⁷⁷ *ibidem*, s. 125;

zmu, że Chelčicki był myślicielem na wskroś religijnym, przesiąkniętym głęboką i gorliwą wiarą. I to właśnie wiara stanowi genezę jego śmiałych i powszechnie nie zrozumianych przez współczesnych poglądów. Punktem wyjścia dla Piotra był jego kateryczny sprzeciw wobec wszelkiej przemocy. Zrozumiałe jest, iż sprzeciw ten musiał pociągać za sobą niechęć, czy nawet wrogość wobec władzy świeckiej.

Chelčicki w swych pismach chętnie odwoływał się do początków chrześcijaństwa. Często przytaczał np. słowa apostołów, posługiwał się również sformułowaniem „porządek Chrystusowy”, który można interpretować jako pierwotny Kościół (nie jest to jedyna wykładnia tego sformułowania). Należy w tym miejscu przytoczyć słowa jednego z najbardziej znanych teoretyków anarchizmu Piotra Kropotkina: [...] *W chrześcijaństwie, wylęgłem w Judei za Augusta Cezara i bunt podnoszącem przeciwko prawu rzymskiemu, rządowi rzymskiemu i obyczajowi rzymskiemu (a raczej przeciwko nieobyczajności rzymskiej), tkwi w wielkiej mierze pierwiastek anarchistyczny. Lecz stopniowo przekształcił się w ruch natury czysto-kościelnej, który wzorował się na religii żydowskiej i Rzymie cesarskim, wyrzekł się swej treści anarchistycznej, przyswoił sobie rzymskie formy rządu i z biegiem czasu stał się główną podporą państwa, niewoli i ucisku.*⁷⁸ Fragment ten zaskakuje zgodnością z poglądami Chelčickiego. Możliwy tu chociażby wspomnieć ten fragment *O trojom lidu*, w którym autor wspomina o donacji Konstantyna i wpływie pogaństwa na chrześcijaństwo.

Należy też wspomnieć o stosunku do czeskiego myśliciela wybitnego rosyjskiego pisarza Lwa Tołstoja. Pisarz łączący w swych koncepcjach stirnerowski indywidualizm, anarchistyczne poglądy Kropotkina z głęboką wiarą – był gorącym wielbicielem Chelčickiego⁷⁹. Uważał on, że Czech zajmuje w chrześcijaństwie taką samą pozycję, jak chrześcijaństwo w całej wspólnocie humanistycznej⁸⁰. Należy zaznaczyć, iż na stosunku Tołstoja do Chelčickiego zaważyło podobne podejście obu do chrześcijaństwa i wiary. Piotr Chelčicki był niewątpliwie jedną z najciekawszych, najoryginalniejszych, a także stosunkowo mało znanych i najbardziej niezrozumianych postaci ruchu husyckiego.

Literatura wybrana

Źródła drukowane:

1. *Nowy Testament*, Warszawa 1996;
2. *Petr Chelčický, Drobné spisy*, ed. E. Petrů, Praha 1966.

Opracowania:

1. Antonów R., *Pod czarnym sztandarem. Anarchizm w Polsce po 1980 roku.*, Wrocław 2004;

⁷⁸ P. Kropotkin, *Nauka współczesna i anarchizm*, Lwów 1920;

⁷⁹ W. Iwańczak, *op. cit.*, s. 144;

⁸⁰ *ibidem*, s. 144.

2. Boubin J., *Petr Chelčický*, Praha 2005;
3. Iwańczak W., *Ludzie miecza, ludzie modlitwy i ludzie pracy: trójpodział społeczeństwa w średniowiecznej myśli czeskiej*, Kielce 1995;
4. Iwańczak W., *Między pacyfizmem i anarchią – nauka o społeczeństwie Piotra Chelčickiego*, „*Studia Historyczne*”, R. 34, 1991, ss. 3-20;
5. Kropotkin P., *Nauka współczesna i anarchizm*, Lwów 1920;
6. Šmahel F., *Husitská revoluce*, t. 1-4, Praha 1996;
7. Urbanek R. *Věk poděbradský*, t. 3, Praha 1930;
8. Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, t.1, Warszawa 1970;
9. Wernisch M., *Husitství. Raně reformační příběh.*, Brno 2003.

Anarcho-Biblioteka
Dobry pieróg to wywrotowy pieróg

Jakoubek
Wątki pacyfistyczne i anarchistyczne w poglądach Piotra Chelčickiego
5 - 7 lutego 2012

<https://www.siemysli.info.ke/watki-pacyfistyczne-i-anarchistyczne-w-poglądach-piotra-chelcickiego/>, <https://www.siemysli.info.ke/watki-pacyfistyczne-i-anarchistyczne-w-poglądach-piotra-chelcickiego-2/> i więcej

pl.anarchistlibraries.net